

Б. Қоқымбаева¹, Ғ. Теміртон²

¹Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Қазақстан;

²Қазақстан Республикасы мемлекеттік орталық музейі, Алматы, Қазақстан
(E-mail: baglan54@mail.ru)

Неоматриархат жалпы адамзаттың эволюция даму жолындағы жаңа саты хақында (келешек жобасы)

Мақалада адамзаттың тағдыршешті балалық шақтан әсем жастық шаққа өтіп, жаңа сатыға, атап айтқанда, өткен дәуірлердің ең таңдауыларын синтездеп, келесі постпатриархат немесе неоматриархатқа қадам басты деп дәлелденді. Аталған футурологиялық жобаны баяндауда жалпыға белгілі философиялық-мәдениеттанулық талдау әдістемесі өркениеттік және өңірлік қырынан қолданылды (қазақ философиясы, тілі және этникалық ділдік мәнінде). Сондай-ақ оның негізделуі үшін архаикалық қоғамда пайда болған көне тіл халықаралық «ан-» категориясына әмбебап компаративті талдау жүргізілді. Осылайша неоналық жайлы қағида жалпы адамзаттық рухани дамудың жаңа сатысы ретінде дәйектелді.

Кілт сөздер: тарих, неоматриархат, эволюция, адамзат, рухани-өнегелік жағдай, мәдениет, әлем гуманизациялануы.

Кіріспе

Болашақ тақырыбы, қоғам және мәдениеттің футурологиялық өлшемінің келешегі жайлы мәселе адам қиялының шексіздігін айқындауға жол ашатын ең оңтайлы мүмкіндік деуге болады. Адамзат ақыл-ойының тереңдігі, түйсігінің шексіздігі, тіпті барынша тиянақтылықты қажет ететін ғылыми ой жүйесіне де тән. Футурологияның теориялық қызығушылықпен ғана шектелмейтіндігін ескерсек, бұл мәселе жалпы адамзатты, әрбір саналы тұлғаны толғандыратыны сөзсіз. Адамзаттың бүкіл даму жолы, яғни қалыптасу тарихы, шешуі күрделі, сырын ішіне бүгіп жатқан «тұңғыш» әрі ол кімді болса ойландыратыны сөзсіз.

Жұмыс өзектілігі мен әдіснамалық тәсілдері

Ғылыми жұмыстың негізгі мақсаттары мен міндеттері еркек болып бастамасын (мужское начало) және патриархаттың табиғаты мен мәнін анықтау және тарихи-мәдени процестерін жалғастырудағы жалпы бейнесін қарастыру; адамзаттың болашақтағы рухани эволюциясындағы еркек және әйелдік (аналық) бастамалардың (мужское и женское начала) өзгерістерге ұшырау мәселелері бойынша авторлық көзқарасты ұсыну; адамзат дамуындағы Ананың орнын аша отыра, жалпы адамзаттың эволюция даму жолындағы жаңа саты неоматриархат болып табылатындығын айқындау. Аталған міндеттер тақырыптың өзектілігінен туындайды – бүгінгі күні адамзаттың алғашқы тағдыршешті балалық шақтан және жастық шаққа өтіп, жаңа сатыға, яғни, өткен дәуірлердің ең таңдауыларын синтездеп, келесі постпатриархат немесе неоматриархатқа қадам басты деген болжаудан.

Сонымен қатар ғылыми жұмыста мәдени тұтастық мәнінде табиғаттың ішкі заңдылықтары мен аналық дәуірдің болмысы және әйел затының бастауын зерттеуде және олардың әрбір мәдени-тарихи дәуірдегі ерекшеліктерін анықтауда, руханилықтың антропогендік өркениеттің атрибутивтік сипатын беретін онтологиялық әдіснамалық ұстаным қолданылды.

Қолданылған әдебиеттер жөнінде

Мақаланың негізгі мақсаты неоматриархатты жалпы адамзаттың эволюция даму жолындағы жаңа саты ретінде көрсетудегі тарихи-мәдени даму кезеңін Ұлы әйел-анамен байланыста қарауы болғандықтан, шетелдік және отандық ғалымдардың осы тақырыпты ашатын ғылым еңбектері қолданылды. Атап айтқанда, швейцарлық ғалым, этнограф, дінтанушы, заңгер И. Баховеннің «Аналық құқық. Әлем дінтанушылар классиктері» [1] атты еңбегі және де Е.Шаймерденұлының өзіндік пікірі арқылы ескі дүниетанымды, өткен өмір құпияларын ашатын «Ақ Сарбаз» [2] атты кітабы қолданылды. Сонымен қатар аталмыш тақырыпты ашуда қазақстандық ғалым Н.Р. Аршабековтың [3] бүгінгі күннің ұрпағының ұстамы мен дамудағы жүйесін ашатын мақаласы да орын алды.

Ал, Б. Фрисселдың [4] даналық, тарихи фактілер мен провокациялық жорамалдарға толы авторлық көзқарасы да адамзаттың жаңа сатыға шығуы және дамуы туралы көптеген ой-пікір және идея тууына, оларды синтездеп түсінуімізге үлкен ықпал етті. Әрине, сонымен қатар Қазақ өлкесін мекендеген халықтардың қандай жағдайларда пайда болуы туралы зерттеген В.В. Бартольдтың [5] шығармалары да қолданылды.

Негізгі бөлім

Адамзаттың жоғары сатыға көтерілу үдерісі жөнінде. Адам түйсігінің рухани-онтологиялық негізі сүйіспеншілік, яғни бір-бірімен өзара байланысты үш саты: теогенез, космогенез антропогенезден тұратыны (Эмпедокл) даусыз. Әлемді Жаратушы Тәңірдің Адамға деген шексіз сенім-сүйіспеншілігінің түп-тамырын (антропогенез) айта келгенде, бұл адамзат өмірінің мәні деуге болады. Шындығында, ана махаббаты, ананың балаға деген махаббаты, мәні жағынан алсақ, Тәңірдің – Жаратушы алланың махаббатымен тең. Тек осы ана махаббаты адамзат тарихындағы алғашқы махаббат екендігі сөзсіз. Ғалым Бахофен көрсеткендей, адамның әлемдік өркениеттің бастауындағы қатаң сынды жеңуі осы Ұлы махаббаттың күші болса керек (1861, Материнское право. Классики мирового религиоведения) [1]. Ал, адамзат дамуының келесі сатысы – патриархат заманында қоғамда ер адамның рөлінің артуымен адамзат табиғаты, сонымен қатар тұрмыс, адам танымы өзгеріске ұшырады. Бұл кезеңде Ананың рөлі төмендеді, яғни ол бірте-бірте ығыстырылып, көмескіленді. Тарих сахнасынан ер адам мен әйел және олардың арасындағы махаббат көрініс тапты. Бұл тақырыптың адамзаттың мәдени құндылығының басты сарынына айналуы кездейсоқтық емес екендігі түсінікті болса керек. Мәдениет тарихында ер адам мен әйелдің арасындағы махаббат сезімі рухани үндесе өрілген биік махаббат туралы мысал жеткілікті. Әйтсе де, ер адамның күш-қуаты кәсіптеніп дене бітімінің келісті болуына немесе сұлулығына қарай, яғни сезімге ерік беру негізінде, ер адамның тұлғасына табыну культі орнықты.

«Адамзат тарихында айтулы құбылыс болып өтті – Жер планетасы эволюцияның алтыншы сатысына шықты. Бұл ахуал барлық адамдар өз істері үшін ғана емес, сондай-ақ сезімдері мен ойлары үшін де ерекше жауапкер болуын талап етеді», — дейді тәуелсіз зерттеуші Е.Шаймерденұлы [2]. Біздің ойымызша, автордың жаңа тарихи-мәдени даму кезеңін ұлы әйел-анамен байланыста қарауы өте орынды. Ана тіршілік бастауында тұр, сондықтан «ғарыштан келетін мәліметті қабылдауға әсіресе бейімделген болады. Бұл білім оларға қоғамдық санаға шешуші ықпалын жүргізіп, адамзаттың эволюциялық қозғалысын тұйық жолдардан сақтандыратын мүмкіндіктерді береді. Осы тұрғыдан алғанда, алтыншы сатының негізгі эволюциялық қағидасы – Мейірбандыққа бәрінен гөрі Аналық Негіз лайық келеді», — дейді зерттеуші [2]. Айтылған бұл ой, әйел-ананың алатын орны түпкілікті өзгергендігін аңғартады. Дәстүрлі мәдени-әлеуметтік шындыққа сай ана, ең алдымен, отбасының қорғаны болып саналады. Осы ұстанымға сай әйел-ана дамудың жаңа рухани-адамгершілік сатысын – кезеңін құрушы күш болып саналады. Бұл жерде рухани өрлеудің шыңына жету жолындағы аса күрделі міндет ұлы күш, — әйелге жүктеліп отыр.

Осы айтылғандарды ескерсек, қазіргі кездегі мәдени-әлеуметтік шындықты ой елегінен өткізу мәселесі туындайды. Осыған орай, бізді екі жағдай толғандырады. Біріншісі – қоғам тұтастығы; екіншісі – қазіргі социумының маңызды, әрі барынша өзекті бөлігі саналатын жаңа буын.

Соңғысы – жаңа буыннан бастар болсақ, жаңа буын кім және ол қандай? Органикалық космос па? Немесе зымыраған дүние ме? Қазіргі жастардың әлеуметтік келбетін көрсету мүмкін бе? Әлде бұл шешілмес мәселе ме? деген сұрақтар туындайды. Жастардың өзіндік келбеті мен ұстанымын аңғартатын қазіргі болмыс, осы және өзге де көптеген сұрақтарды қозғайды. Қалыптасып келе жатқан және беделі артып отырған жаңа буын әлемін әлеуметтік-философиялық тұрғыдан тану, түйсіну қажеттілігі туындап отырған жағдайда осы және өзге де сұрақтарға жауап табудың өзі қиын да, күрделі мәселе. Басқа сөзбен айтқанда, бұл қоғамның барынша белсенді, әрі үнемі «қынжылыс-реніш, сынына» ұшырап отыратын тобы. «Неомодернизация» – «түрлену» тұжырымдамаларында қазіргі кезеңдегі тұлға деген ұғымның «өзгеру немесе түрлену үдерісінің шынайы нышаны ретінде емес, тек экономикалық қарқындау нәтижесіне тән көрініс деп танылуы» жағдайды одан ары шиеленістіре түседі», — дейді Н.Р. Аршабеков «Новое поколение в контексте проблемы социально-философского конструирования реальности» атты мақаласында [3] және «экономикалық тұлға», «технологиялық» адам, тағы басқа атау-ұғым нарық кезеңімен байланысты туындағаны түсінікті. Олай болса, әлеуметтік ортада туындап отыратын тұрмыстық-аксиологиялық ұстанымсыз нарықтық экономика кезінде үнемі бірқалыпты дамуға қолжеткізу мүмкін емес. Қазіргі заманда социумда бұған

дейін орнығып қалған «Қоғам – Тұлға» деген «мәңгілік» философиялық қағидадан гөрі, «Тұлға – Қоғам» ұстанымына, турасын айтқанда, «тіршілік әлеміне» бет бұру әлдеқайда маңызды деген ойлармен де бөліседі. Бұл жерде, американдық ғалымдар анықтамасы бойынша, индиго балалары деп аталынатын феноменге де көңіл бөлуге тура келеді. Бұл құбылыс арнайы ғылыми білім (психология, педагогика) жүйесінде, теологтардың ғылыми және ғылым төңірегіндегі ерекше қызығушылық туғызып отырған халықаралық тренд, немесе бренд, деп саналатыны белгілі (2005, Б.Фриссел) [4]. Оның үстіне зерттеушілердің көпшілігі осы жас буынды адамзат эволюциясының алтыншы сатысы деп санайды.

Шындығында да, индиго балалары – айрықша буын адамдық қасиетті түйсіну, пайымдау, тіпті жалпы адамзатқа тән құндылықты ой елегінен өткізу өзектілігін арттыруға мүмкіндік береді. Бұл жаңа буын адамзат алдына түбегейлі жаңа міндеттер қойып отыр. Қозғалып отырған мәселе бұған дейін жүріп өткен даму жолын, жағдаятты саралап, болашақты бағамдаумен өзекті. Тарихтың өзі бізге рухани эволюция, турасын айтсақ – адамгершілік пен мейірімділік сатысына жаңа жас буын арқылы көтерілу жолын көрсетіп отыр.

Жаңа буын тарих сахнасына шықты, олай болса, іске көшу уақыттың кезеңі деуге болады. Басқа сөзбен айтар болсақ, жаңа уақыт жаңа міндет жүктейді, ал оны шешу болашақ – Жер және оны мекендеуші жұрттың тағдыры. Ал, бұл үдерістің идеалды (рухани) жағдайда емес, нарықтық экономика жағдайында іске асырылуы революциялық-шығармашылық акт, адамзат болмысының жаңа әлемге секірісі сынды адамзаттың рухани-шығармашылық серпіліс, рухани-адамгершілік жағынан көтерілуі, яғни, сын сағатына жеткенін дәлелдейді.

Неоматриархат: жалпы адамзаттың эволюция даму жолындағы жаңа саты хақында (Ананың орны жөнінде). Бүгінде іс-әрекеттің қандай саласы болмасын, ең алдымен, адам, адамзаттың адами қасиетіне сын сәті екендігін түсіну маңызды. Тек мейірбандық – ізгілік қағида арқылы, өз айналасына деген шексіз махаббатын дамыта білгенде біз жоғары сатыға көтеріле аламыз және осыны түйсіну адамзаттың шынайы үдерісіне қолжеткізудегі маңызды қадам болмақ. Бұл осыған дейін адами қасиетке көңіл бөлінбеді деген сөз емес. Адамгершілік — қашанда адами қасиеттің басты ұстанымы. Адам тіршілігінің алғашқы сатысындағы адами қасиет қаз-қаз тұрған сәбидің кіршіксіз түйсігіндей еді. Себебі біздің – жалпы адамның арғы тегі дамудың «балалық шағынан» өткені белгілі. Көпшіліктің пікірінше, балалық шақ — ең бақытты кезең. Тіпті «бұлтсыз», бейқам балалық кезең деген түсінік қалыптасқаны да белгілі. Егер адамзаттың бастапқы даму сатысындағы жағдайға қатысты қалыптасқан осы қағиданы тұтас ағза деп қарасақ, бұл Жер бетіндегі «бұлтсыз», немесе «қой үстінде боз торғай жұмыртқалаған», мамыражай өткен өмірді көксеу, қиялдау – «алтын ғасыр» жайлы аңыз емес пе? Алайда бағзыны қиялдау, дәріптеу — өмір шындығы, біздің жан сарайымызда ұялаған мәдениет болмысы емес пе? Әрине, эволюциялық деңгейдің өзге немесе жоғарғы сатысына жеткендіктен, балалық шаққа оралу мүмкін емес. Бірақ айтылған ой арқауына оралсақ (бұл ұғым дұрыс!), қазіргі заман адамы ең жауапты іске қолжеткізуі тиіс. Біздің еншімізге аса күрделі мақсат: адамгершілік пен мейірімділік-ізгілікті қалыптастыру міндеті тиіп тұр, олай болса, адамгершілік жалпы адамзаттың ұлы ісі болып табылады.

Сонымен, тарихи тұрғыдан бағамдалған адамзат тарихы екі мәрте түбегейлі өзгеріс – матриархат және патриархат үстемдігіне ұшырады. Осы талдауға сүйене отырып, болашақты неоматриархатпен, яғни әйел-анамен, байланыстыра пайымдаймыз. Оған дәлел — тілдік материал, атап айтқанда, халықаралық әмбебап (универсалдық) «ан-» архаикалық қауым тілінен бастау алуы деп, жоғарыдағы ойымызды дәлелдей түседі. Өйткені «ан-» атауынан бастау алатын көптеген түркі, үнді-еуропа халықтарының тілінде ұшырасатын (*Ана, Анна, Ани*, Ереванның ежелгі атауы – *Айни, ана*) киелі «ана» сөзі өзінің бастапқы мағынасын осы күнге дейін сақтап жеткізді.

Ана — өмірдің өзегі, аналық тосын қабілет таныс та тылсым әлемнің көзге көрінбейтін байланысы. Уақыт тынысы, тіпті «ана» атауын де түрлендірді — «ана» атауы негізінде әйел жынысына қатысты қолданылатын славянның «она» есімдігінен шыққан. Демек, «она» деген *қыз, бойжеткен, әйел және қарт әйел – ана*, яғни бұл жерде тұлғаның әлеуметтік жағдайы, жас ерекшелігі ескерілмейді. Ал, Еуразия аумағында тілдік материал, фактологиялық дәлелдерге сүйене отырып, Ана бастауы жоғары дамыды деуге болады. Мысалы, В.В. Бартольд: «Көшпелі халықтың әйелінің жағдайы, отырықшы мұсылман әйелдеріне қарағанда, жақсы, өйткені әйел ер адаммен қатар қатал тұрмыстың бар тауқыметін көтеруге қауқарлы, сенімді көмекші», — деп жазғаны белгілі (1971, Сочинения) [5]. Көшпелі менталитеттің өзі ана үстемдігі – матриархаттың сақталуын қамтамасыз етеді, себебі қыз – *болашақ ана*, олай болса бүкіл рудың, ұлттың, халықтың тағдыры ананың

қолында. Осы ойды мақалдармен жеткізсек: *Қыз – ұлтты ұрпақпен ұластыратын ұлы күш; Қызды құрметте. Қыз – болашақтың анасы, арғы ұрпақтың әжесі*. Ал, келтірген мысалдармен қатар тағы да осындай халық даналығын философия тіліне аударсақ, адамзат тарихы Анадан бастау алады. Ана ұлды өмірге әкелді, сондықтан ұлтты қалыптастырған күш болып табылады. Басқаша айтсақ, бұл жерде антропологиялық оңтайлылық өзегі сақталып отыр.

Қорытынды

Түйіндей келе, әйелдік, яғни Аналық және ерлік адамзат болмысының кілт константалары ретінде бір мақалада толық зерттелуі мүмкін емес деген ойдамыз. Себебі, қоғам тарихында олардың ара-қатынасы диалектикалық өзгерісте және өзіндік дамуында. Олардың өзара қимылы өркениеттің болмыстық пен құндылықтар жүйесін және де тұрақтылық немесе тұрлаусыздық сынды ерекшеліктерді айқындай келе, мәдениеттің маңызды негізінің бірі — адамзат қоғамын ұйымдастыру түрі анықталады.

Сондықтан, өтпелі дәуірде адамзат болмысының кілт константаларын, соның ішінде әйелдік және ерлік бастауларының табиғаты мен мәнін әлеуметтік-мәдени өлшемде талдау әлі де қажет. Осы мақалада айтыла басталған мәселелер, қазіргі адамзат үшін өзекті болып саналатын мәселелермен сабақтас, футурологиялық жобаның мәні, ауқымы, маңыздылығы осыған сай деуге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бахофен И. Материнское право. Классики мирового религиоведения / И. Бахофен; пер. Е. Рязановой по изд. Wachofen I. Das Mutterrecht. — Stuttgart, 1861. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/klass/04.php.
- 2 Желтоқсан Ж. Ақ Сарбаз / Ж. Желтоқсан. — Алматы: Көкіл, 1997. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://xn--80aaa1brkt0a3m.xn--80ao21a/catalog/140616/140616-001.htm>.
- 3 Аршабеков Н.Р. Новое поколение в контексте проблемы социально-философского конструирования реальности // Философия в современном мире: стратегии развития: материалы I Казахстанского философского конгресса (Алматы, 27-28 сентября 2013 г.). — Алматы: Ин-т философии и политологии, 2013. — 818 с.
- 4 Фриссел Б. Мы – духовные существа, переживающие опыт человеческой жизни / Б. Фриссел; пер. с англ. — М.: Издат. дом «София», 2005. — 160 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/%C4%E5%F2%E8_%E8%ED%E4%E8%E3.
- 5 Бартольд В.В. Сочинения / В.В. Бартольд. — Т. 7. — М., 1971.

Б. Кокумбаева, Ғ. Теміртон

Неоматриархат как новая ступень общечеловеческой эволюции (проект будущего)

Статья является продолжением публикации «Женское и мужское как ключевые константы человеческого бытия: опыт логической реконструкции». В ней обосновывается положение о том, что, пройдя от судьбоносного детства через прекрасную молодость, человечество вступило на новую ступень, а именно постпатриархат, или неоматриархат, синтезирующую все лучшее из предыдущих эпох в крупном масштабе. В изложении данного футурологического проекта применена общепринятая философско-культурологическая методология анализа в цивилизационном и региональном ракурсах (в контексте казахской философии, языка и этнической ментальности). Для его обоснования также проводится компаративный анализ международной универсалии «ан», восходящей к праязыку архаических сообществ. Таким образом, аргументируется положение о неоматриархате как новой ступени общечеловеческой духовной эволюции.

Ключевые слова: история, неоматриархат, эволюция, человечество, духовно-нравственное состояние, культура, гуманизация мира.

B. Kokumbaeva, G. Temirton

Neomatriarhat as a new stage of universal evolution (future project)

This article is a continuation of the publication «Female and male as key constants of human existence: the experience of logical reconstruction». It substantiates the position that the passing of the fateful childhood through the beautiful youth, humanity has entered a new stage, namely postpatriarhat or neomatriarhat that synthesizes the best of previous eras on a large scale. In a statement of this futurological project the standard philosophical and culturological methodology of the analysis in civilization and regional perspectives is applied (in the context of the Kazakh philosophy, language and ethnic mentality). For its justification the comparative analysis of the international universal concept «ан» (ʻan), which rise to parent language of archaic communities, is carried out also. Thus, the provision of neomatriarchy as new step of mankind's spiritual evolution is reasoned.

Keywords: history, neomatriarhat, evolution, humanity, spiritual and moral state, culture, the humanization of the world.

References

- 1 Bachofen, I. (1861). Materinskoe pravo. Klassiki mirovoho religiovedeniia [Maternal right. Classics of world religious studies]. (E.V. Ryazanova, Trans). Bachofen I. Das Mutterrecht. *gumer.info*. Stuttgart. Retrieved from http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/klass/04.php [in Russian].
- 2 Zheltoksan, Zh. (1997). Ak Sarbaz [White warrior]. Almaty: Kokil. *xn--80aaa1brkt0a3m*. Retrieved from <http://xn--80aaa1brkt0a3m.xn--80ao21a/catalog/140616/140616-001.htm> [in Kazakh].
- 3 Arshabekov, N.R. (2013). Novoe pokolenie v kontekste problemy sotsialno-filosofskoho konstruirovaniia realnosti [A new generation in the context of the problem of socio-philosophical construction of reality]. Proceedings from Philosophy in the modern world: development strategies: *I Kazakhstanskii filosofskii Konhress (27-28 sentiabria 2013 h.) – Ind Kazakh Philosophical Congress*. (818 pp.). Almaty: Institut filosofii i politolohii [in Russian].
- 4 Frissell, B. Мы – духовные существа, переживающие опыт человеческой жизни [We are spiritual beings experiencing the experience of human life/translation from English]. Moscow: Izdatelskii dom «Sofia». *ru.wikipedia.org*. Retrieved from http://ru.wikipedia.org/wiki/%C4%E5%F2%E8_%E8%ED%E4%E8%E3 [in Russian].
- 5 Bartold, V.V. (1971). Sochineniia [Compositions]. Vol. 7. Moscow [in Russian].